

G. II. num. 48.
1775, 9 9

DISSERTATIO INAUGURALIS
THETICO · BIBLICA
DE
LEGIBVS DIVINIS
HAUDQVAQVAM ARBITRARIIS

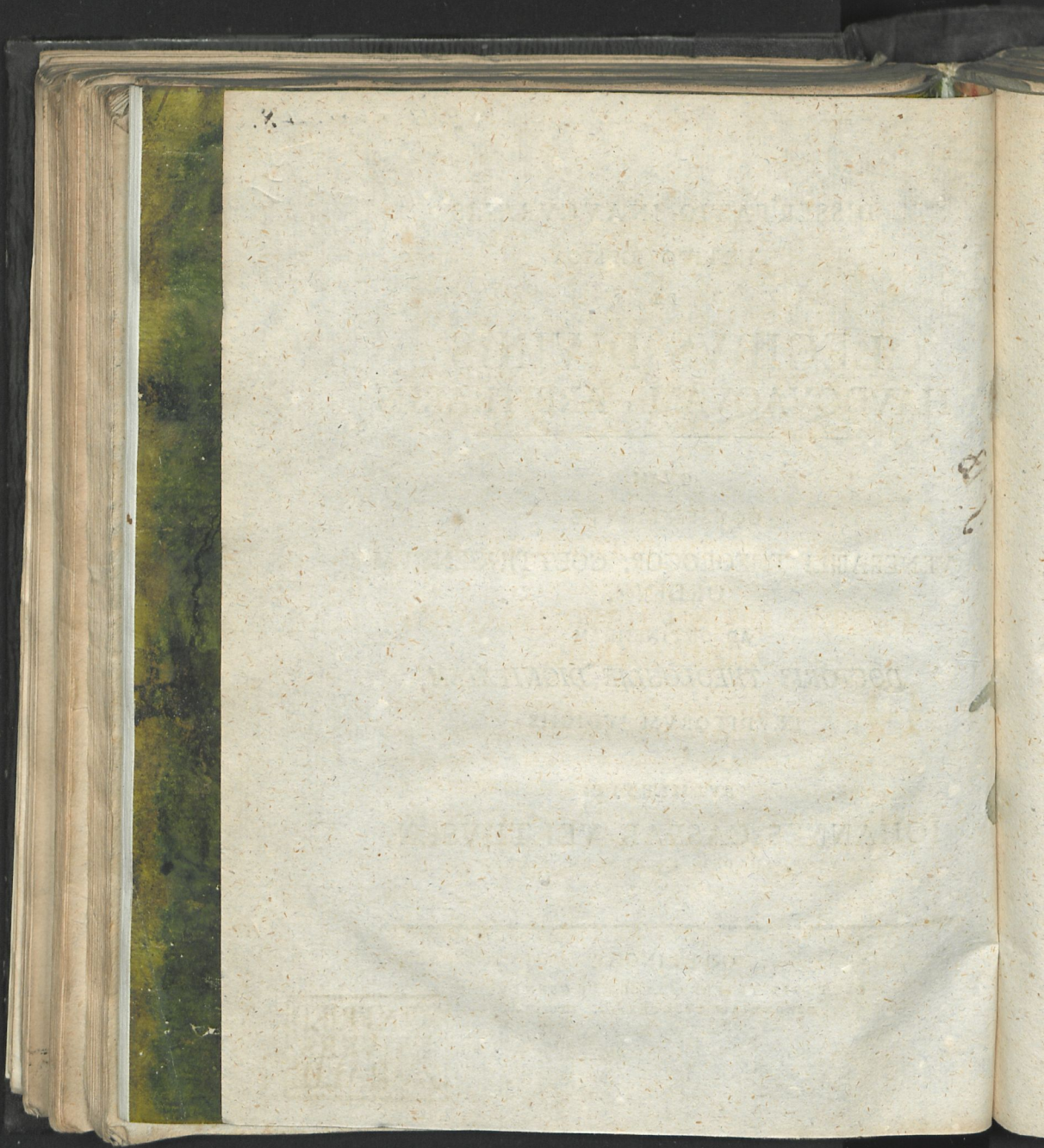
S. 28

QVAM
CONSENTIENTE
VENERABILI THEOLOGOR. GOETTINGENSIVM
ORDINE,
AD OBTINENDAM
DOCTORIS THEOLOGIAE DIGNITATEM,
ERVDITORVM IVDICIIS

SVBMITTIT
IOHANNES CASPAR VELTHVSEN,
PROF. TH. ORD. IN ACADEM. KILON.
DESIGNATVS.

GOTTINGAE
LITTERIS FRIEDER. ANDR. ROSENBVSCH
ACADEMIAE TYPOGRAPHI. MDCCCLXXV.

DISSERTATIO INAUGVRALIS
DE
LEGIBVS DIVINIS HAVDQVAQVAM
ARBITRARIIS.

Quae aliquot abhinc annis subtilius a **TOELLNERO**, elegantius forsitan a **PISTORIO** (*a*), discussa est quaestio de legibus diuinis, an arbitrariae vocandae sint, necne? ea tam grauis tamque ad promouendam pietatem idonea ac paene necessaria est, vt, si quis eandem magis ad vsus acroamaticae Theologiae accommodandam retractauerit, hic mihi omniuo operae pretium fecisse videatur. Neque enim Duumviri illi, quos modo laudavi, neque Belgae iis adiuncti

(*a*) Vid. **TOELLNERI** disquisitio, Vtrum Deus ex mero arbitrio potestatem suam legislatariam exerceat, an vero ita, vt ratio humana etiam legum diuinarum perfectionem perspiciat; quae legati Stolpiani praemium reportauit. Lugd. B. 1770.

A

iuncti (b), omnem nobis scribendi materiam praeripuisse dicendi sunt. Siquidem philosophica imprimis ratione sententias suas sacrosancta Legislatoris maiestate dignas comprobaturi, oracula diuina, quae princeps theologiarum veritatum fons summo iure habentur, aut plane neglexerunt, aut certe nonnisi in subsidium vocarunt, neque omnino methodo strictius theologica uti propositum iis fuit.

Huic igitur desiderio ut, quantum in me erat, occurrerem, quam poteram breuissime paucis thesibus praemissis testimonia biblica subiici, et, ubicunque opus videbatur, modo argumenta curatius definitiui, modo locorum sacrorum genuinum sensum tam grammaticae, quam exegetice commonstrauimus.

THESIS PRIMA.

Nihil eorum, quae DEVS sive agit sive decernit, simpliciter arbitrarium est.

Ius agendi quaecunque placent, *arbitrium* vocatur. Summum quidem DEO ius competit, agendi quaecunque placent; hinc *svmmvm arbitrium*. Quo autem sanctior eius natura est, eo constantius rationes optimas in iis, quae agit, sequitur; nec placent sapientissimae menti, nisi quae bona atque utilia sunt.^{ab} Absque omni bonitatis vel utilitatis respectu velle, est *mervm arbitrium*; et actio talis *arbitraria* vel *simpliciter arbitraria* dicitur. Adeo notiones actionis arbitrariae, et sapientiae, (quae rationes suas certas semper et quidem optimas in agendo sequitur,) e diametro oppositas esse apparet.

PROV. XVI, 4. *Cuncta DEVS scopo suo conuenienter agit*: nam etiam maleficum dies supplicii manet. i. e. quanquam scelera, quae

ab

(b) LAURENTIVS MEYER et ALLARDVS HVLSHOF.

ab hominibus committuntur, consiliis DEI aduersari videntur, tamen et haec sapientissime ad finem suum dirigit; etiam puniendis criminibus scopum certum sibi praefixit, rationesque optimas sequitur.

Iuxta versionem LUTHERI nostri plane contrarius quidem exsurgit sensus, quasi DEVS omnia *sui ipsius causa* agat. Verum non scriptum est למענהו ex למען, sed למענהו ex מענה, quae vox non solum *responsum*, sed etiam *scopum* (propr. *intentionem*) significat. Nam ענה (ענה) arab. est *intendit, significauit*. Hinc מענה (מענה) ex versione GOLI *sensus*, quod *significatur, virtus* rei, id vero est, *scopus*. (Confer. SCHVLTENS ad h. l.) Verbotenus: Quaecunque re id, quod DEVS *intenderat*, efficitur.

Vox רשע aut pro את-רשע posita accusatiuus est; tunc verendum erit: Etiam maleficum *parat* (i. e. *destinat*) ad poenam (c). Nam et *agendi* et *parandi* significatio verbo פעל inhaeret. Aut si nominatiue ponitur, ellipsis ita supplenda: Etiam maleficus ad poenam (*destinatus est*) (c).

Comma hoc *atum* cum *3tio* et *5to* connexum puto, vt sententia plena sit: Noli in afflictione tua de vigili Numinis prouidentia desperare. (v. 3.) Licet enim oppressor tuus se efferat, haud tamen in perpetuum impunis erit. (v. 5.) Adeoque, si aliquamdiu Vltor iniquitatum temere (vel ex mero arbitrio) fata mortalium regere et malorum consilia prosperare videtur, re vera etiam tunc, quum minime apparet, ad scopum suum cuncta perducit. (v. 4.)

HEBR. XII, 10. Homines quidem dicuntur *ex mero arbitrio* agere, (κατὰ τὸ δοκῶν αὐτοῖς), DEVS autem, *prouti maxime*

(c) Eodem sensu καταρτιζέω occurrit Rom. IX, 22.
(d) De ellipsi aliquatenus simili

A 3
conue-
confer. Exercitationes nostrae in Iobum, §. 4. ad vocem חמה pag. 45. sq.

conueniat, i. e. iuxta perfectissimam sapientiae normam. (ἐπὶ τὸ συμφέρον).

EZECH. XIV, 23. In omnibus, quae DEVS decreuerat contra Hierosolyman, non temere aut inconsulto se gisse testatur. (אֵל הַיְהוָה). Sapientissimas igitur ac iustissimas rationes agendi secutus est.

GENES. XVIII, 25. Tantum abest, vt arbitrarium sit, iustum aequumque iudicium ferat DEVS, necne? vt horrendum (e) potius foret, talia de eo cogitare. Iusti enim atque iniusti vt par vnquam sit ratio, fieri nullo modo potest.

2 THESS. I, 6. 7. Nequaquam ab arbitrio DEI pendet, puniat scelera, necne? (penes DEVM iustum est, δίκαιον παρὰ Θεοῦ sua ipsius natura fertur ad sumendum de impiis supplicium).

PROV. XVI, II. DEVS quasi trutinam ac libram iustissimam gerit: quidquid agit, plena pondera adhibet. i. e. aequa lance cuncta, quae agit, examinat; hinc opera eius summam curam produunt.

Non pugnat cum hac thesi summa DEI *Libertas*, quae et *interna* et *externa* est. Illam dixerim facultatem, qua se ipse, nemine impellente, ad deliberandum vel agendum intrinsecus (sua sponte) mouet aut determinat. Haec vero est facultas (pro lubitu) peragendi, quaecunque sapientia suadet, (σοφία ἀνάγκης,) (f) seu facultas mentis omnes naturae suae conatus, nullo impediendo obstaculo, perficiendi; quam quidem in omnipotenti et independenti summam ac perfectissimam esse apparet. Salua itaque ipsius Libertate, liberum DEO

(e) emphatice repetitur exclamatio לַהּ לַהּ לַהּ.

(f) Cf. PESTELIUS (in Fundamenti iurisprudenciae naturalis. Lugd.

B. 1774.) *Libertatem diuinam* dicit esse summam sapientiam videntem optima et agentem sine impedimentis internis aut externis.

DEO non est, contra naturam suam, aut ex *mero* arbitrio agere; quum potius, ex optimis rationibus agere nolle, vel rationes agendi nullas habere, sapientiae eius contrarium foret.

THESIS ALTERA.

Ubiunque DEVS ex arbitrio agit, ibi arbitrium illud bonitate, sapientia ac iustitia temperatum est.

Attributum sanctissimae ac perfectissimae naturae vnum sine caeteris cogitari nequit. Potius ex ipso attributorum vniuersorum consensu *perfectio* oritur.

MATTH. XX. 13-15. DEVS, cuius iura in exemplo patrisfamilias vindicantur, eodem tempore, quo ex summo *arbitrio* (g) agit, non solum strictissimas *iustitiae* (h) leges sequitur, sed etiam in *signe bonitatis* (i) suae specimen praebet.

ROM. IX, 22. Erga ipsos scelestos, vltimis tandem suppliciis afficiendos, *mansuetus* ac clemens est et multa patientia poenas differt (k).

Saepe quidem, ad vindicandam summam DEI auctoritatem, (summum eius arbitrium), sacrae litterae asseuerant, ita summo rerum humanarum Arbitro *visum esse*, ita ei *placuisse*. Huc refero effectum Christi his verbis DEVM allocuti: *Ita Tibi visum est, Pater. οὕτως ἐγένετο ἐν δουλῶν ἐμπροσθέν σου.* MATTH. XI, 26. Sed ne dicam, similes phrasas frequentissime alibi occurrere (l), nec tamen

inde

(g) Sic volo! nonne licitum mihi est? θέλω! οὐκ ἔστι μοι;

(h) nequaquam tibi iniuriam infero. οὐκ ἀδικῶ σε.

(i) ὀγαθός εἰμι.

(k) ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεπὴ ὀργῆς.

(l) Quis credat, absque omni liberatione Romanos egisse, quotiescunque dicitur: *Ita visum est, ita placuit*

inde *temerarium* vel *inconsultum* arbitrium fluere, quasi nulla adfit alia causa, quam quia vult, (etsi forsitan alia ab hominibus inuestigari nequit;) modo ipsa haec vox εὐδελία (*arbitrium*), modo similes arbitrii diuini circumlocutiones cum descriptionibus summae *sapientiae* coniunguntur. v. c.

EPH. I, 8-11. *sapientia, intelligentia, et consilium* (σοφία, φρόνησις et βουλή) de vocibus εὐδελία et θελημα praedicantur.

ROM. XI, 33. 34. decretis ab arbitrio diuino pendentibus ingeniumque humanum confundentibus *sapientiam, intelligentiam, mentem* et *consilium* inesse asseritur. (σοφία, γνώσις, νοῦς et βουλή in voce σύμβουλος).

In mysterio redemptionis, quae res est liberrimi decreti diuini, *sapientia* et profunda *scientia* absconditae sunt. (σοφία et γνώσις). COLOSS. II, 3. et quanquam stultum sophistis videtur, tamen admiranda sapientia abundat. 1 Cor. I, 21. 24. II, 7-10. vbi v. 7. *praedestinationem* (προορισμέν) cum sapientia diuina amice concinere docemur. (σάφισαν θεοῦ, ἣν προώρισεν.) quemadmodum etiam *propositum DEI*, quod absolutissimum et liberrimum esse nemo negauerit, ab eadem sapientia inseparabile est. Eph. III, 10. 11. (σοφία et πρόθεσις).

Non-

cuit populo Romano? Pariter in N. T. Act. XV, 22. εἰσοξε, ita placuit, ita inter nos conuenit, ita *decretum* est. (vbi ratio praemissa est, cur ita visum fuerit, comm. 21. ne Iudaeorum animi offenderentur). Quae locutiones vt eo melius intelligantur, obseruandum est, *velle* frequenter idem esse ac *decernere, consilium capere*. v.

c. Psalm. CXXXV, 6. quidquid DEVS *decreuit*, id perpetrat. Saepissime occurrit, ἐπόσολος διὰ θελήματος θεοῦ, Apostolus diuino *decreto* constitutus. Hinc, quum illa nequaquam *temere* ita a DEO ordinata sint, per εὐδελίαν τοῦ θελήματος θεοῦ Eph. I, 5. *sapientissimum DEI decretum* intelligo. (conf. v. 8-11.)

Nonnunquam *ratio* adicitur, *cur* summus rerum Arbiter ita egerit; unde apparet, non ex *mero* arbitrio, sed *consulto* et *sapienter* eum hunc ordinem constituisse. Iudaeos a se deficere passus est eorumque loco gentes adoptavit, *ut illos ad aemulationem excitaret* (m). Rom. XI, 11. Quamquam Messias contradictionibus ansam praebuit, tamen hoc offendiculum eo tetendit, *ut occulta animorum consilia in lucem proferrentur* (n). Luc. II, 34. 35. Et quum Pharaeo repetitis persuasionibus identidem proterve reluctatus occalkuisset, (sua quidem ipsius, non DEI culpa,) consilium a parte suadentis fuit, *ut multiplicarentur miracula* (o). Exod. XI, 9.

THESIS TERTIA.

Leges divinae uniuersae neutiquam ab arbitrio caeco pendent.

Quoniam iuxta thesin primam DEVS nihil omnino ex *mero* arbitrio agit, hoc etiam de legibus valeat oportet, quas non ex frivola imperandi cupidine manifestavit, sed quibus, quid aut in genere, aut posito hoc vel illo rerum statu, factu optimum sit, exactissime declarare voluit (p).

Classicus

(m) εις τὸ παραζηλώσει αὐτούς. *monstrations*, (תורה), siquidem
 (n) ὅπως ἐν ἀποκαλυφθεῖσιν ἐν *viam*, quae ad salutem fert, common-
 τῶν καρδιῶν διχλογισμοί. *strant*, (Exod. XVIII, 16. 20.); *testi-*
 (o) למען רבות מופתיו *monia*, (תורה Pl. CXIX, 138. 146.)
 (p) Ipsa iam legum divinarum no- *quoniam perfectas DEVS propalam te-*
 mina quodammodo hoc indicant. Vo- *status est*, (Deut. XXXII, 46.) quid
 cantur enim *statuta* seu definitiones *ex Eius sententia iustum sit atque ho-*
 et quasi *delineationes*, (חקים), quia *nestum; sapientissima disciplina* (מִוֹכֵר
 statum subditis convenientissimum ap- *rel.* (Prou. XV, 33.) *rel.*

B

Classicus in hac quaestione locus est ROM. XII, 2. vbi *Voluntas DEI*, (quae verbis declarata *legem* efficit (q), explicatur per *id, quod bonum, amabile ac perfectum est.*

Perperam vulgo adiectiua ad *Θέλημα* trahuntur. Haud equidem intelligo, quid sit *voluntas accepta?* (*Θέλημα εὐάρεστον.*) certe languidum est. Quare post *Θέλημα τοῦ Θεοῦ* colon ponendum puto, hoc modo: *eis τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ Θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.* i. e. *ad legem diuinam conformandos esse hominum mores; neque enim DEVM (quidquam velle (aut praecipere) praeterquam quod bonum et honestum suae natura perfectum sit.* Ita postremis his verbis definitio voluntatis per legem declaratae contineretur. Quemadmodum non solum Hebr. XIII, 21. vbi de bonis operibus secundum legem diuinam praeflandis sermo est, tanquam descriptio τοῦ *Θελήματος* Θεοῦ adicitur τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, sed etiam Eph. V, 10. voluntatem Domini examinare iubemur his verbis, *δοκιμάζοντες, τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.* (deliberantes, quid DEO maxime visum fuerit, quid ex Eius sententia ad vtilitatem subditorum maxime consultum et sapientissimo Legislatore maxime probatum sit.) Cum his conferatur Rom. XIV, 18. vbi *εὐάρεστος* (τῷ Θεῷ) et *δόκιμος* (τοῖς ἀνθρώποις) tanquam synonyma coniunguntur, DEO acceptus hominibusque probatur.

Neque tamen diffitebor, mihi quidem nostro loco, quoniam ibi absolute ponitur, (absque genitio τοῦ Θεοῦ,) vocem *εὐάρεστον* in genere designare videri omne id, quod nos siue DEO siue etiam homi-

(q) hinc legis notionem comprehendit vox *Θέλημα*, Eph. V, 17. *συνέτετε τὸ Θέλημα τοῦ Κυρίου.*

hominibus gratos reddat atque acceptos, et recte igitur verti *pulcrum, decens et HONESTVM* (r).

Quibus observatis dictum nostrum in hunc modum interpretor: *Ut expertum habeatis et tanquam sensu quodam recti sciatis, quae sit sub quacunque conditione Lex DEI: scilicet, id quod BONVM simul et HONESTVM ac PERFECTVM est* (s). Sic sensu fluidiore, praedicatis singulis suo, quem natura poscebat, loco politis, omnia aptius cohaerent.

Sint ergo, oportet, nonnulla *sua natura* bona ac *per se* honesta, quae legibus sancirentur, necne, *neutiquam* erat *arbitrii divini*.

Eiusdem plane tenoris est descriptio legis divinae PHILIPP. IV, 8. qua id praescribi dicitur, quod sit *verum, honestum, iustum, sanctum, amabile, pulcrum*, et vno verbo, quodcumque *virtutis* nomine commendetur aut *laudem* pariat.

Geometrica, quin et arithmetica scrupulositate (*ἀκριβοῦς*) leges suas DEVS ad statum subditorum accommodasse, eandemque, quae in ordine naturae elucet, in his condendis sapientiam in consilium adhibuisse

(r) Voci isti respondebit hebraicum *נָדַר*, quod non solum gratiam DEI, sed etiam *benevolentiam hominum* indicat: (Prou. XIV, 35. XVI, 15.) ac simpliciter positum utramque complectitur. e. g. Prou. XI, 27. Qui virtuti operam dat, is reuera nihil aliud sectatur, quam quo se DEO hominibusque acceptum reddat. *ibid.* XIV, 9. Peccatum ludibrio habet sceleratos eosque probro exponit, at cum

bonis commoratur gratia tam DEI quam hominum. Vides, τὸ *נָדַר* *ignominiae* opponi adeoque notionem *HONESTI* huic vocabulo implicitam esse.

(s) Raptim legenda haec verba esse et tribus praedicatis velut *unam summae perfectionis notionem* comprehendendi, monet articuli omisio; neque enim scriptum est τὸ *ἀγαθὸν καὶ τὸ εὐάρεστον καὶ τὸ τέλειον*.

hibuisse dicitur *Prou. VIII, 26-30. (r)* coll. III, 19, 20. Propterea *Leges morum acque constantes ac immutabiles (v)*, quam *leges naturae corporum: Psalm. CXIX, 89-91. (x)* et praecepta legis ad constantem normam formatae recte vocantur *aeternum ius ac vera. (y)* *ib. comm. 142.* Hinc utilis hominibus legum diuinarum scientia, siquidem supremus Opifex, naturae nostrae quid maxime conueniat, optime perspiciat, et quo nos consilio condiderit (quid igitur a nobis perpetrandum desideret) lege sua testatur. *ib. v. 73.*

Tam clara ac manifesta (adeoque ad statum subditorum exacte accommodata) sunt praecepta diuina, ut, qui conscientiae monitis obtemperare animum induxerunt, etsi nulla lata fuerit lex, per se sciant, quid sit verum rectumque (z). *1. Tim. I, 8.*

Leges cunctae, quia ad promouendam subditorum salutem tendunt, communi quodam *fundamento* nituntur. Principium ac summa (a) totius legis, et tanquam fons vnicus, vnde singula officia emanant, Amor est. *Rom. XIII, 9, 10. coll. Matth. XXII, 40. (Gal. V, 14.)* Huc etiam spectat *Mich. VI, 8.* vbi *summa* praeceptorum comprehenditur obedientia, amore ac fide (b)

Notatu

(r) Locum integrum ad thesiv *4tam* interpretabor.

(v) id vero est, a cæco arbitrio non pendentes.

(x) *משפטים* de caelo ac terra. Ita etiam *פס. CXLVIII, 6.* lex est, quam DEVS veluti corporibus caelestibus praescripsit. Confer. *Iob, XXXVIII, 33.*

(y) צדקת צדק לעולם וצדקת צדקת

צדקת

(z) Iusto lata non est lex. *δικαίος νόμος οὐ κείται.*

(a) *ἀγαπήφιλανθρωπίαν καὶ πληρωμῶν.*

(b) DEVS tibi, o homo, indicauit, quid bonum sit. Etenim quidnam a te postulat praeterquam vt iuste

Notatu quoque dignissimus est locus DEVT. XXXII, 47. *Non temere* aut in cassum lata lex, i. e. non inutilis est, (לֹא-דָבַר רַק), siquidem hinc vita et salus et senectus fluunt. Ne quis autem haec de solis morum praeceptis praedicari obiiciat, ex commate praecedenti intelligimus, de *tota lege Moysi* sermonem esse (c). Nam quod haec lex generatim considerata non sine *fine* vel *scopo* suo certo lata sit, expressis verbis affirmat Paulus Rom, X, 4. (τὸ τέλος γὰρ νόμου χριστός, *scopus primarius* atque ultimus).

Quonquam igitur DEVS legibus suis ea praescripisse dicitur; quae *Ipsi visa* sunt, seu quae *Ipsi placent* (d), Deut. VI, 18. tamen, ne iterum moneam, DEVM ex temerario lubitu nihil unquam agere, nene dicam, fieri nullo modo posse, ut, quum summam voluptatem ex omni bono capiat, non aequè ex malo opposito, EI aut quod

ste vitam agas, misericordiam seceris et gratiam DEI tui tibi conciliare labores? Apparet, Matth. XXIII, 23. ad hoc effatum respexisse Christum, ex cuius genuina interpretatione verbis illis commendantur Iustitia, Misericordia et Fides, (αἰσῆς, ἔλεος, πίστις, tanquam *primaria* totius legis praecepta. (τὰ βασίμια τοῦ νόμου.) Nam העניע verto, *Applices te*, (operam des,) *ut cum DEO ambules*, seu, *omnem industriam adhibeas ad conciliandam tibi gratiam DEI*; (quae est FIDELI descriptio:) ex significatio-

ne arab. Siquidem صنع (عنى) con-

III. significat, *conciliare sibi studuit*.

IV. (Hiphil) applicuit se. Quadrat

etiam nomen صنيع (صنيع industrius) Prou. XI, 2. (Ferocientes ac praecepta contemnentis manet infamia; qui vero *omni se industria* ad religionem *applicant*, cum iis fiat Sapiencia.)

(c) את-כל-דבריו התורה הזאת

(d) הישר והשוב בעיני ה' אשר ירצה, qua in genere, quod cuiquam placet, vel quod *libet*, indicatur, conf. Gen. XVI, 6. XIX, 8. Quo autem sensu haec de DEO absque rationibus

B 3

nibus

quod bonum non esset placuerit, aut ex binis quidem vere bonis illud, quod minus bonum esset (*e*) arriserit; ipso hoc dicto expressis verbis docemur, quo tendat observatio praeceptorum, scilicet ad salutem observantium (*f*). Ita quod 1 Tim. II, 3. *bonum DEO que acceptum* esse dicitur, (καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον Θεοῦ), ut pro salute aliorum preces fundamus, hoc *per se suaque natura* bonum esse quis non videt? Etiam de praecepto quarto, quod apparet maxime necessarium, neque vilo modo arbitrarium fuisse, siquidem aliud officium liberis praeferi plane non poterat, eadem adicitur ratio, *hoc enim DEO gratum acceptumque esse*. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ. (proprie, honestum ex sententia DEI.) Coloss. III, 20. At ex loco huic respondente Ephes. VI, 1. patet, intelligendum esse per εὐάρεστον id quod *sua natura* aequum ac *iustum* est. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν δίκαιον.

Quemadmodum haec dicta ad vindicandas ab arbitrii meri macula leges diuinas vniuersas satis valida esse apparet, ita de singulis praeceptis idem asserendum est.

DEUT. IV, 8. *totius legis* (*g*) per Moſen reuelatae praecepta generatim vocantur *inſiſſima*. חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צִוִּיִּים.

Inprimis huc spectat iudicium Seruatoris nostri, qui legem, quo facilius sit observatu, eo perfectiorem praedicat; MATTH. XI, 30. (coll. 1 IOH. V, 3. (*b*)) et ex hoc potissimum capite doctores Indaeorum

nibus mouentibus nihil vnquam decernente intelligi debeant, commonstratum est supra in voce *Eudouix* ad Theſin II.

(*e*) Minus bonum *comparatiue* non amplius est bonum, sed pro *malo* *relatiuo* habendum. Atqui DEVM, salua Iplius libertate, negamus *malum*

absolutum eligere posse. Valeat igitur idem, oportet, de malo *relatiuo*.

(*f*) ut tibi bene sit, למען יושב לך ככל-החורה הוצאת

(*g*) praecepta eius non sunt difficultia, כי ἐντολαὶ αὐτοῦ βραβεῖα οὐκ εἰσίν.

orum incusat, quod infinitis suis appendiculis Legi superiniectis vim atque auctoritatem praeceptorum re ipsa eluant. Marc. VII. 13. (i) Matth. XXIII. 4. (k) coll. v. 23-25. Hinc enim, quoniam cura praeceptis maxime necessariis (l) impendenda ad friuolas istas et superfluas appendiculas intenta ac distracta imminuitur, scopum legis (vt sacrosancta maneat) impediri patet. Quare eo lex perfectior erit, quo, salua eius ad fines suos assequendos sufficientia, breuior est; vt igitur Legislator sapientissimus ne minimam quidem particulam, quae saluo eius scopo abesse poterat, Codici suo inferuisse adeoque neutiquam arbitrarías tulisse leges credendus sit.

THESIS QVARTA.

Apparet potius, fontem earum esse summam sapientiam.

Argumenta, quae ad hanc thesin pertinent, compluria iam supra praenisi (m). Quare sub hoc titulo vnum tantummodo locum, et quidem, quia vis in complexu totius orationis posita est, integrum huc transcribam. *Caput Ptouerborum Salomonis octauum dico; inde a commate 4to.*

De *Sapientia DEI legislatoria* (n) sermo est; et sicut *sapientes* (חכמים) dicuntur, qui sapientissimis DEI praeceptis obsequuntur, *stulti*

(i) abrogantes, auctoritate priuantes, ἀνομοῦτες.

(k) onera ponderosa et portatu difficilissima, φορτία βαρῆα καὶ δυσβάστακτα.

(l) ἀφῆκατε τὰ βαρύτερα τοῦ ὄφρου.

(m) ad thesin praecedentem.

(n) Filius quidem DEI tanquam Ipsa Sapientia introduci poterat, quem admodum verissima DEI mens, ὁ Λόγος, nominatur; at neque Matth. XI. 19. neque nostro capite de Eo interpretanda est vox *Sapientia*. (σοφία, חכמה)

stulti vero (סְטוּלִים et אִיִּלִּים) qui detrectant disciplinam; (o) ita nunc *Virtus* aut *Religio* ab eo vocatur *Sapientia*, nunc, ut ostendat sapientissimum Conditorem monitorum auctorem esse, SAPIENTIA DIVINA tanquam *Nata DEI ac Magistra mortalium* in scenam producitur. Prou. I, 20-33. (p) Locum in quaestione proposita classicum curatius interpretabor.

Salomo igitur, offensus, Sapientiam, quae nunquam satis admiranda arte mundum exstruxerit, et illam quae morum disciplinam hominibus patefecerit, vnam esse eandemque; nec minorem in excogitandis legibus, quas mortalibus praescriberet, quam in moderando caeli

(חכמה). Illo enim loco abstractum pro concreto positum describit sapientissimum DEVM generatim consideratum, fontem sapientiae, cuius ratio populo suo displiceat, quantumvis se ad eorum voluntatem accommodauerit: Ipsa Sapientia (DEI ad morositatem populi sui se accommodantis) in iudicium vocatur, condemnatur et culpatur. Salomo autem de moribus, non de fide ad salutem necessaria, per totum librum loquitur.

(o) Adeo mentibus hominum sententia vera praefens fuit, ut ipsa lingua eam exprimeret. *Flagitium* a summa *vecordia* denominatum. נְבִלָה in Gen. XXXIV, 7. 2 Sam. XIII, 12, et *selestus* vocabatur *vecors* נְבִלִים ibid. com. 13. (qui proprie erat maleficus ad vltima supplicia trahendus, ib. III,

33. coll. 34.) Ita חֲרִיבָה, probum, pro vitio. (vnde Philipp. III, 19. qui gloriantur peccatis, quorum eos pudere debebat. ὡς ἡ δόξα ἐν τῇ ἀσχύλῃ αἰσῶν.)

(p) Eandem profopociam adhibet cap. IX. vbi primum Sapientiam, deinde (v. 13.) in oppositione Stultitiam seu Vitium tanquam personas agentes describit. Antiquitas huic nostrae explicationi suffragatur, vid. Siraclid. XXIV, 1-4. 23-25. (al. 32-34.) coll. Baruch. III, 36. 37. (al. 37. 38.) IV, 1. vbi asseritur, per *Sapientiam Leges Mosaiacas* intelligendas esse. (Patrius Salomonis quoque *Sapientia*, ex illo fonte Sapientiae diuinae emanans, simili fisione tanquam persona in scenam producitur *Sapient*, Sal. VII, 7. 17-20.)

caeli terrarumque ordine solertiam DEVM adhibuisse: *Sapientiam*,
 morum formatricem, suauissima fictione describit, quasi publicis lo-
 cis conuocatos homines his verbis alloquatur:

(PROV. VIII, 4-36.)

„Vos iam adeste, viri honoribus insignes; vos etiam cuiuscunque
 „ordinis, o ciues, fauete linguis. Si quem consilia deficiunt, a me
 „discat, quomodo caute agendum sit; aut si quis imprudentius pecca-
 „uerit, ad sermone meos animum aduertat. *Auscultate*; HONE-
 „STA (q) enim proloquar, et rectissima. Veritas inest monitis meis,
 „et a malitia abhorrent verba mea. Quae iustissima sunt, indicabo;
 „nec tortuosi aut peruersi quidquam proferam. Praecepta mea cuncta
 „planissima sunt; modo ut rite perpendantur; aequissima apparebunt
 „his, quibus scientia contigit. Accipite doctrinam meam; namque
 „argento ea praestat, et ne aurum quidem probatissimum tanti aesti-
 „mandum est. Enimvero sapientia gemmarum pretia superat; neque
 „eorum quidquam, quae in deliciis habentur, illam aequiparabit.”

„Ego, quae sapientiae nomine praedico, vicinam habeo Solerti-
 „am, aedemque meam proxime contingit Consiliorum-peritia. Reli-
 „gionis praeceptum primum est, malitia abstinere et contumaciam
 „odisse: namque fallaces sermones in odio mihi sunt. Scitote autem,
 „mecam

(q) LXX $\sigma\epsilon\mu\omega\lambda\epsilon\gamma\ \epsilon\pi\alpha\gamma\ \epsilon\pi\omega$. גִּירִים
 sunt res per se clarae ac manifestae,
 quarum honestas sanctitasque experi-
 mentis cognoscitur et probatur. נִסְיִם
 manifesta ac clara fuit res. נִסְיִם

conj. 2. experientia cognouit, experi-
 mentis probauit. Nam quo minus
 vertam, *Principibus dico*; et ellipsis
 particulae לְ duriuscula, et paralle-
 lismus membrorum obstant. מִשְׁרִים
 תִּפְּוֹ גִּירִים responds.

„mecum esse consilia ac solatia (r), nec solum me Scientiae titulo colit,
 „sed etiam Potentiam a me tribui. Siquidem per me imperia reges
 capefunt, legumque latores (s) iura populorum per me constituunt,
 „per me principatum gerunt proceres, nobilesque (t) censentur terra-
 „rum iudices.

„Ego studiosos mei amore prosequor utroque amplexibus (v) eo-
 „rum occurro. Diuitiae atque honores mecum sunt, opes haud un-
 „quam periturae dotesque (x) amplissimae. Lucrum ipsis spondeo,
 „cui aurum; atque emolumenta, quibus argentum probatissimum com-
 „parari nequit. Recta via iustoque tramite incedo. Aeterna bona
 „mecum acquirunt amici mei plenasque apothecar.”

„Me quidem primam genuit DEVS (y), antequam mundum
 „conderet: regnumque populorum antiquitus mihi mandauit, prius-
 „quam fundamenta terrarum iacta essent. Necdum maria nec fon-
 „tes, quum nascerer, undis aestuabant. Antequam montes fistuca-
 „rentur

(r) de תושיב vid. Exercitat. in Iob. XIX. §. 14. not. (x) pag. 71.

(s) רוונים (LXX οὐρανός). ar.

vir grauis.

(t) נדיבים ar. ندى nobilis fuit.

(v) per אתר amantium proprie eura denotatur. Prov. VII. 15. vbi LXX ποσειδων, desiderium amantium.

(x) צרקה, vox vaga, non solum iustitiam, sed etiam veritatem, elec-
 mosynas, amicitiam denotans. صدقة
 dos sponsalis est. Quem significatum

nostro loco tota imago poscere vide-
 tur. Etiam Prov. XXI. 21. (altera
 vice) doris significatio optime quadrat.

(y) DEVS, demta sapientia, cogitari nequit: adeoque Nata haec ae-
 que aeterna est ac parens. Quia au-
 tem DEVS ipse attributorum suorum
 fons censeretur, dicitur sapientiam
 suam genuisse. Quamuis haec poetica
 sint, nec natura mysteriorum hinc explica-
 ri debeat; videas tamen, quo iure Fi-
 lius DEI a Patre genitus nec eo feci-
 us reuera aeternus statuatur.

„ventur (z), necdum colle villo posito, nata sum; priusquam orbis ter-
 „rarum cum locis incultis conditus aut puluiscolorum, quibus tellus
 „exstrueretur, numeri definiti essent. Quum DEVS siderum regio-
 „nes caelaret, fundos marium circino describeret, et, inualescentibus
 „aquarum fontibus, nubes attolleret, oceano autem, ut fluctuum im-
 „petus comprimeretur, metas poneret tellurisque fundamenta designa-
 „ret; tunc ego adsui: meque comitem perpetuam habuit ac filiam sin-
 „gulari cura adamatam (a). Consortio meo, meis etiam iustus vr-
 „que delectatus est. At ego, cui tot tantaque artificia Parens offer-
 „ret, tellure inprimis laetabar: et cum hominibus tanquam amicis
 „conuersari, summa mihi voluptas erat.”

„Quare, o liberi mei, accipite praecepta mea. Quanta enim
 „salus expectanda est his, qui legibus meis morem gerunt! Accipite
 „doctrinam: nolite excutere monita, quae vos sapientes reddere de-
 „beant. O vos beatos, qui me secuti ad portas meas quotidie excu-
 „bias agitis! Quisquis enim me quaerendo attigerit, perenni vita
 „, dona-

(z) טבע ar. طبع propr. cudit, impressit,

(a) ממן (LXX ἀφύλοξουσα. i. e. aptans. quae vox etiam Prov. XIX, 14 occurrit. Hinc forte versio Lutheri orta: Da mir ich der Werkmeister bey Ihm. Fabricatrix. i. e. meo artificio exstruxit mundum; mecum deliberavit consilium, priusquam conderet. Sensus aptissimus, si quis forte ad eum confirmandum exempla in medium proferat, nisi forte ex Chald.

מן artifex, explicandum est; quanquam ita mirer, cur non Targumista vocem hanc modo in forma diuersam retinuerit, sed ipse vertat, Eram in sinu eius educata, quae ἐγυόληστος ex ar. (أمان) securitas, protectio. Num omisso praefixo, (vt in ממן) IN protectione eius sui, singulari fauore ac cura me susceperat? Hinc ממן tutor, quasi protector, et ממן, gestari, de infantibus in sinu protegendis.

„donabitur DEO que acceptus erit. At quicumque me aberrando per-
„dent, schinet ipsi vim inferunt. Si quis in me odium concepit, su-
„am in profecto ipsius perniciem amplectitur.”

THESIS QUINTA.

*Tendunt cunctae ad felicitatem eorum, quibus praescri-
buntur.*

Quum DEVS nihil nec agat nec decernat, quin id aliquid bo-
ni (vel utilitatis,) secum serat, erit hoc bonum utile siue Ipsi, siue
aliis: atqui non ipsi, siquidem summa Eius beatitas incrementis haud
capax est (b): ergo commodum inde expectandum redundabit ad
alios. Iam vero quidquid boni ex diuinis siue actionibus siue decretis
(quibus adeo consilium de ferendis legibus accensendum est) fluit,
hoc consequenter euenturum esse, profecto DEVS, qui cuncta sci-
ret, praeniderat; et quia propter summam, quae ei insita est, bonita-
tem (non inertem illam puto) nequaquam DEO par aut idem fuit,
bonum illud perficeretur, necne; hanc etiam finem sibi proposuisse
credendus est. Quid igitur legibus ferendis propositum DEO fuerit,
nisi vt subditorum, quibus eas praescriberet, felicitati consuleretur?
Accedit, quod legislatio ad actus imperatorios, siue ad gubernatio-
nem et prouidentiam summi rerum Arbitri ac Domini omnino refe-
renda est (c), in quibus dispensandis haud alium, quam in procrean-
do mundo, scopum sibi praefixit. Conditi autem animi intelligen-
tia praediti sunt eo potissimum consilio, vt tum singuli beata vita frue-
rentur, tum ad promouendam reliquorum prosperitatem pro se quis-

(b) conf. Pistorius l. c. (in Dissertationibus Stolpianis.) pag. 67. et Toell-
nerus ib. p. 17.

(c) vid. TOELLNER. §. 8.

que concurrerent; et quo minus ab hac, ad quam cuncti destinati erant, felicitate defleceretur, neue (quam DEVS aequam vniuersorum rationem ac curam habeat) publica salus periclitaretur, legibus certis praescriptis singulas eorum actiones ad fines suos sapientissimos ac benignissimos dirigere prudenter constituit.

Quando autem ad subditorum adeo felicitatem cuncta refero, nollem verba mea sic intelligi, ac si reliqua consilia, quorum magna forsitan pars nos latet, negarem. Quatenus enim hoc vel illud consilium ad ultimos, si ita loqui fas est, seculorum terminos pertineat, aut officium vnum vel alterum hominibus iniunctum cum salute reliquorum, quae praeter homines infinita est multitudo, connexum sit, de hac re solus DEVS compertum habet.

Illud vnum, antequam sententias sacrae scripturae de legibus ad salutem subditorum tendentibus promam, mihi statim in limine monendum videtur, scilicet, quemadmodum ab arbitrio diuino bonitatem, quae felicitatem subditorum respicit, separabilem non esse supra (thesi II.) ostendimus; ita *gloriam diuinam*, quo cuncta tandem referri solent, cum consilio DEI animos a se procreatos beandi strictissimo vinculo cohaerere. Nam maiestas eius tanto exsurgit illustrior, quo constantius salutem nostram ipsi in votis esse a nobis animaduertitur: et quam mentium siue humanarum siue caelestium in hoc maxime posita sit salus, quod auctorem vitae ac prosperitatis suae ita penitus noscunt, vt eum diligant, fiduciam in eo collocent, eius amicitia vtantur ac tanquam familiariter cum eo conuersentur, DEVS, quantumuis per se beatus, quoniam ex sua gloria manifestanda summum ad subditos bonum redundat, ipse quoque hinc veluti suauissimam voluptatem capit. Eatenus finem quidem vltimum eorum,

quae DEVS agit, gloriam ipsius esse constat; verum quia non sui causa, i. e. non quod ipse beator euaderet, mundum fieri iussit, sed considerando praeter se beatos alios nasci posse, horum in primis rationem habuit, adeoque princeps eos condendi incitamentum (*d*) amorem ipsius *paternum*, qui se cum aliis communicare gestiret, fuisse pariter constat; scopus quoque in illis gubernandis praescribendaque iis lege primarius erit hic, ut felicitati subditorum optimis institutis consultum eatur (*e*). Neque haec sententia de finibus diuinis aut gloria DEI a doctrina sacrarum literarum abhorret, si quidem ipsa scriptura gloriam diuinam ita describit, ut eam dicat esse suauissimam illam voluptatem, quam ex intuenta operum suorum perfectione capit opifex mundi: *Manet GLORIA DEI in aeternum, LAETITIA DEVS operibus suis*. Pl. CIV, 31. (*f*) Iam vero in hominibus siue angelis perfectio naturae summa praeter felicitatem summam cogitari nequit, adeoque suae ipsius gloriae (*g*) optime consulat, maximamque sibi ipse voluptatem pariet DEVS, si etiam in promulgandis legibus salutem subditorum tanquam scopum primum sibi praefixerit.

Atque ita sane rem se habere, sacrarum oraculorum auctoritate edoceri solet.

Doctrina

(*d*) causa impulsiva.

(*e*) conf. PISTORIUS l. c. p. 69. sqq.

(*f*) כבוד ושמחה propter membrorum parallelismum sibi inuicem respondent.

(*g*) ut et amor et reuerentiae subditorum (quorum pariter in eo reuerendo salus sita est) se commendat, vel ut maiestas ipsius (quae singulorum eius attributorum summam et consensum complectitur) a quam plurimis agnoscat.

Doctrina enim *morum*, quae ab omnibus vitiis abstinendum praecipit, modo vocatur *doctrina salubris* (*b*) 1 Tim. I, 10. modo *disciplina vitae* seu *salutis* (*i*) Prov. XV, 31. modo *via ad salutem*, et *lucerna*, cuius ope haec via ad salutem ducens conspiciatur (*k*). Prov. VI, 23. coll. Psalm. CXIX, 105.

Religio, seu pietas, quae totius diuini instituti aut omnium legum a DEO latarum cultum comprehendit, *utilis* esse dicitur *omni respectu* (*l*), siquidem *et in hac mortalitate et in altera post mortem speranda vita beatos nos reddit*. 1 TIM. IV, 8.

In primis de bonis operibus vniuersis secundum legem diuinam praestandis asseritur, ea esse non solum per se bona, sed etiam *hominibus utilia* (*m*). TIT. III, 8.

Commodis nostris seruire dicitur scelerum punitio virtutumque renumeratio (*n*) Rom. XII, 3. 4. (Atqui nec punitio nec renumeratio, sed vitia comprimenda et virtutes excitandae, qui est retributionis scopus, hoc bonum secum ferunt. Notatu dignum est, de civilibus adeo ac posituius humanorum magistratuum legibus, quibus haud raro arbitraria et temeraria admiscuntur, ista praedicari; quanto magis idem de legibus DEI siue civilibus vel posituius, siue moralibus vel ecclesiasticis valebit? — — Aut si hanc a minori ad maius argumentandi rationem aegre admittis, vel male ita a particulari ad vniuersalem coniecturam transferri putas, vides certe, quae *legislatoriae potestatis natura*, qualisue *legum scopus et poenaliu[m] sanctionu[m] finis* ex sacrae scripturae iudicio statuendus sit).

Et

(*b*) ἐγκαίνουσα διδασκαλία.(*i*) תוכחה חיים(*k*) נר, אור, דרך חיים(*l*) (εὐσέβεια) πρὸς πάντα

ὠφέλιμος.

(*m*) καὶ καὶ ὠφέλιμα τοῖς

ἀνθρώποις.

(*n*) σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν.

Et quemadmodum haec de commodis singulorum intelligenda sunt, ita non minus vniuersorum seu totius societatis utilitas in eo versatur. Siquidem iuxta *Prov. XII, 34.* iustitia moralis, quae est ipsa *virtus* seu officium quodlibet lege diuina praescriptum (*o*), *vniersae gentis* florem prouehit, vitium autem seu *peccatum* (aberratio a lege diuina) *nationibus* maximo probro vertitur.

His adiungamus pulcherrimas felicitatis a legum diuinarum obseruantia et pietate deriuandae picturas, quando expressis verbis *beati praedicantur* (*p*), quorum in praeceptis Domini sui contemplandis atque exercendis delictum positum est, et quemadmodum virtutes ad salutem tendere, ita vitia homines perdi dicuntur: aut quando senectus, diuitiae, honores, vitae suauitates, quies animi, securitas ab omni malo, somni salubres dulcedines religiosae, improbis contra aduersa omnia annuntiantur. *Psal. I, 1-4.* et *Prov. III, 13-26.*

Quare etiam per *paternum*, quo erga nos affectus est, *amorem* (*q*) et per *beneficam*, ipsius *clementiam* (*r*) DEVS imploratur, vt imperat subdito praeceptorum suorum cognitionem, qua tanquam *sensu quodam boni* (*r*) sciat, quid factu optimum sit; vt in iis tanquam paternis consiliis *fiduciam* (*s*) omnem collocet, neque iterum a salute sua aberret. *Psal. CXIX, 64-68.* 176.

Ipsae Moses de praeceptis ac statutis cuiuscunque generis, quae Israelitis praescriberet, affirmat, praecepisse se illa, vt *ipsorum utilitati* seruiret (*t*). *Deut. X, 13.* Siquidem hac sua lege *vitam, salutem,*

(*o*) nam צדקה h. l. תּוֹרָה
opponitur.

(*p*) אֲשֶׁרֵי אֱלֹהִים, אֲשֶׁרֵי הָאֵשׁ
(*q*) תּוֹרָה pietas naturalis.

טוב ומשׁיב

(*s*) טעם gustu quodam.

במצותיך האמנותי

(*t*) טוב לך (in tuam utilitatem.)

tem, et senectutem impertiri (x). DEUT. XXXII, 47. quem locum de *vota lege*, non exclusis *positiuis* statutis, omnino intelligendum esse, ad thesin III. demonstrauimus.

Quin et Christus in exemplo *positiui* statuti aperte docet, non DEVM homines condidisse, vt essent qui legi obtemperarent; sed legem *hominum causa* latam, adeoque ad naturam statumque eorum accommodatam esse: *Sabbatum PROPTER HOMINEM institutum, non homo propter Sabbatum conditus est* (y) MARC. II. 27.

THESIS SEXTA.

Omnibus numeris absolutae suoque genere perfectissimae sunt.

Opus *perfectum*, vt ipsa vocis origo indicat, proprie est opus omnibus modis penitus absolutum et consummatum, in quo nec parum nec nimium iure vituperes. Hoc sensu *leges perficiendi* consilium a DEO initum esse, ex iis locis (ad thes. III et IV citatis) comprobauimus, vbi Sapientia diuina haud scrupulosius corporum naturas delineasse, quam in definiendis praeceptis minutissimas rationes respexisse dicitur. Nec creditu fas est, DEVM, qui corpoream natu-

ram,

(x) הוא חייכם propr. *Hoc verbum (haec lex) vita vestra est.* בְּרַבֵּר הוּדָה, siue vertas, *Per hanc legem, siue In ea, siue Ex ea, semper certum manet, non solum propter pro-*

missionem ex libera DEI gratia iis annexam, sed etiam naturali quadam virtute (Angli *by a natural tendency* *dicent*) *legum Vim eo tendere, vt*

actionibus diuinitus praescriptis salutem, ad quam destinati sumus, (tanquam effectum, cuius *caussa efficiens* siue *instrumentalis* lex fuerit,) assequamur.

(y) τὸ σάββατον διὰ τὸν ἀνθρώπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἀνθρώπος διὰ τὸ σάββατον.

D

ram, quanta quanta est, *admodum bonam* (z) (id vero est, perfectissimam) formaret, quum vtrunque pari solertia vsus sit, in constituenta lege opus suum imperfectum reliquisset. Nam vbique sibi constet mens sapientissima necesse est (a).

Neque sensu ab his diuerso *perfectionis* notio in linguis sanctis occurrit. Vt de graeca initium faciamus, τὸ τέλειον significat id, quod omnibus numeris absolutum est, cui nihil adeo addas aut detrahas, in quo nihil amplius desideres, cui nihil quo opus erat deest. Ita Iacob. I, 4. non solum de opere penitus *perfecto* (b) adhibetur, sed etiam homines, in quorum virtute nihil amplius desideres, vocantur τέλειοι, et, quo minus vera vocabuli notio aliquem fugiat, adduntur descriptiones plenam integritatem (c) et omnis defectus absentiam (d) indicantes. Pariter hebraeis τὸ תמימ is est proprie *totum* aliquid cui nihil deest; et transfertur ad id, in quo nihil vitii cernitur (e), in quo nihil culpa potest.

Huic grammaticae vocabuli descriptioni iungamus strictiores philosophorum definitiones, qui *perfectum* vocant illud, in quo omnia consentiant, totum quoddam in quo singula conspirant (f), vel id demum, quod scopo suo conuenientissimum est.

Legum

(z) τὸ כל ex ipsius DEI sententia factum erat שׁוֹב כָּאֵר Gen. I, 31. coll. Pl. CIV, 24.

(a) negare se ipsum non potest. 2 Tim. II, 13. ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.

(b) ἔργον τέλειον.

(c) ὁλόκληρος is dicitur, qui *totus* virtuti deditus est.

(d) ἐν μηδενὶ λειπόμενοι, quibus in nulla re aliquid desiderandum su-

perfit, quos nihil deficiat. conf. Iac. II, 22. — Hinc etiam factum est, ut vulgo ὁ τέλειος, hominem *adultum* significaret. (ein ausgewachsener Mann).

(e) Num. XIX, 2. iuuenca זמימה אשר אין בה מום in qua nihil vitii est.

(f) Inde *perfectio* dicitur consensus variorum in vno, seu consensus partium cum toto.

Legum igitur diuinarum perfectio erit strictissima earum conuenientia cum consilio DEI, et naturam et felicitatem animorum a se procreatorum perficiendi (*g*). Ita vero leges illas comparatas esse, vel ex thesibus tribus proxime praecedentibus posulare poteramus.

Sed iam locum in hac quaestione classicum PSALM. XIX, 8-12. euoluamus. *Lex Iebouae est PERFECTISSIMA* (*b*), (תמימה), *et recreat animam; sanctiones DEI certae* (ac firmæ) *sunt*, (quibus secure nitamur,) *et sapientiam impertiunt imperito. Mandata Iebouae RECTISSIMA sunt, animunquæ lactitia perfundunt. Praeceptum Iebouae est clarum, quia oculos illuminat. Religio pura* (omnis vitii expert) *est, et aeternum manet. Leges diuinae VERISSIMAE SIMVL ET IUSTISSIMAE sunt*, (siquidem finibus suis quam maxime respondent,) *magis etiam in deliciis habendæ omni auro quantumcunque sit, et dulcedine liquentiæ ac rosida mella vincunt. His* (*i*) *enim subditur TVVS commonefactus cautior euadit; hisque obseruandis præmium amplissimum acquirit.*

Quamquam illa de morum praeceptis potissimum valere manifestum est, reliquam tamen Legis partem ipsaque adeo Iuris Mosaici ciuilibus statuta ab hac descriptione non penitus excludi, inde colligo, quia varia adhibentur Legis nomina, quorum primum singulari numero positum totum Legis volumen indicare solet. תורה. (pariter alterum nomen עדות propr. *testimonium*, de tota Sanctione diuina intelligendum est).

Atqui omnino aliis quidem, sed eandem perfectionis notionem exprimentibus verbis, similia de singulis Legis Mosaicae statutis praedicantur.

(*g*) vid. introitus thes. V.

sine culpa.

(*b*) Lutherus non male, modo ne archaismo offendaris, ohne Wandel,

(*i*) בראי vid. nota penultima ad th. V. ita etiam בשמרה.

D 2

dicantur. De tota enim Lege loquens Nehemias, praecepta illa et leges et statuta ac mandata cuiuscunque generis (*k*) vocat *rectissima* et *verissima*, (i. e. *iustissima*, quibus maxime opus fuerit,) atque *optima*. NEHEM. IX, 13. Quemadmodum etiam EZECH. XX, 25. leges per Mosen promulgatae, in quibus expressa positivae sabbatorum institutionis mentio fit, (comm. 24.) in oppositione cum idololatrarum praeceptis, (comm. 26.) in genere *bonae* (i. e. *perfectae*) et ad *salutem* populi promovendam apprime idoneae nuncupantur. Nam quod de istis negatur (*l*), illud eo valet, ut melioribus legibus, perperam a populo reiectis, idem hoc laudi tribuatur. Et Paulus 1 Tim. I, 8. de tota lege, ab interpretibus iudaicis (v. 7.) tractari solita loquens, eam dicit esse bonam (*m*) si rite ea utamur. Inprimis autem Rom. VII, 12. quamvis de praecepto decimo speciatim sermo sit, tamen in genere *Lex* (*n*) (vniuersa) dicitur esse *sancta*, (i. e. omnis culpae expers, perfecta,) et *praeceptum* (quodlibet eiusdem Legis) *sanctum et iustum et bonum* (*o*).

THESIS SEPTIMA.

Ne leges quidem DEI positivas arbitrarias dixerim.

Lex positiva vocari potest ea, cuius rationes non tam manifestae sunt, quam in lege naturali. Ita fere TOELLNERVS, cui in definienda positivae legis natura, nostro quidem iudicio, maxima laus debetur. Ille enim legem positivam dicit eam esse, quae non sine expressa

(<i>k</i>) משפטים, תורות, חקים, מצוות	(<i>n</i>) ὁ Νόμος i. q. התורה, tota legum collectio.
(<i>l</i>) חקים לא טובים ומשפטים לא	(<i>o</i>) ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ δίκαια καὶ ἀγαθὰ.
conf. ad thes. V, יחיו בהם	
(<i>m</i>) καλὸς ὁ νόμος.	

expressa legislatoris declaratione cognoscibilis est. Quia scilicet talis lex, quum in ea Legislatoris pro *summo* suo arbitrio imperantis consilium ut plurimum occultum sit, *meri* arbitrii *speciem* habet, hinc fit, ut ipsa quoque a nonnullis interdum arbitraria dicatur. Quamquam autem in oratione populari atque elegantiori iste loquendi modus haud improbandus est (*p*), malo tamen hoc loco, ubi quaestionem

(*p*) Apud Gellium *τὸ naturale* et *τὸ arbitrarium* sibi inuicem opponuntur. Vnde iure quidem suo S. V. ERNESTI (in Vindiciis arbitrii diuini in religione constituenda. Opuscul. theolog. pag. 232.) theologos disputare dicit, vtrum lex Sabbathum praecipiens — “*prorsus arbitraria sit, et post-*”
 ,,TIVA, *ut in scholis loquuntur.*” — Apparet autem, Virum doctissimum filo ornatiori leges arbitrarias non nisi eo sensu defendere, ut asserat, tulisse DEVM, praeter naturales, alias quoque leges, quae magis supremum Ipsius arbitrium testentur, i. e. leges positivas. Et quamuis Cel. Auctor alicubi de *mero* arbitrio *diuino* loquens Deum ex *mero* arbitrio agentem fingere incautis lectoribus videretur, (ibid. pag. 240. quando affirmat, fidem *meri* arbitrii *diuini* decreto, sapientiae illo et benignitatis plenissimo, factam esse legem modumque salutis consequendae; ubi vero nec scriptum

inuenio, merum arbitrium *Dei*, nec *τὸ merum* tam ad *arbitrium*, quam potius ad *diuinum* restringi debet,) tamen vel sola sapientiae ac benignitatis adiecta mentio nos monet, ipsius verba non ita intelligenda esse, ac si eo sensu, quo nos illud (in thesi *Ima*) negauimus, *merum* (vel absolutum) *arbitrium* DEO attribuat, verum potius ita, ut arbitrium *mere diuinum* vel arbitrium DEI *liberrimum* defendat contra minutos istos nostri temporis philosophos, qui religionem a sapientissima mente profectam suis praeposteris iudiciis subicere et tanquam suo intellectu rationes diuinas metiri non erubescunt. Hi omnino monendi erant, religionem *non humani*, sed rem *meri arbitrii diuini*, i. e. ad *solius DEI* arbitrium referendam esse. Nam temerarium istud arbitrium, sapientiae ac bonitatis expertus, grauissimus ille curiosorum censor ipse reiecit; quippe et multis locis rationes

nem subtilius discutiendam suscepi, cum philosophis recentioribus positivas et arbitrarias (*q*) leges distinguere; verens, ne alioquin aegre nobis ab illorum errore caueamus, qui temere atque inconsulto latas esse leges statuunt, sicubi rationes earum aut omnino non apparent, aut certe non statim, vel non ab vnoquoque subditorum perspiciuntur.

Quemadmodum igitur rationes legis naturalis ab ipsa rerum hominumque natura petitae vniuersalem constituunt agendi modum; sic singularia momenta, singulis siue locis, siue temporibus, siue ingeniis, siue consuetudinibus, siue populis peculiaria, vel consilium quoddam Legislatoris occultius et fines assequendi remotiores, proprias suas atque particularibus illis circumstantiis respondentes requirunt leges, quarum strictissima cum scopo praefixo congruentia omne arbitrarium propositum excludit. Neue quis obiciat, leges illas positivas tamen, quum identidem commutari soleant, non a constanti Sapientiae consilio, sed a vario ac mutabili Legislatoris arbitrio pendere;

Institutorum diuinorum prudentissimas ac benignissimas maximeque ad naturam humanam accommodatas exponit, et postrema dissertationis pars tota fere in eo versatur, vt eandem sententiam, quam nos thesi nostra secunda explicuimus, comprobet, doceatque, DEVM arbitrio suo in constituenda religione semper magna cum vtilitate hominum paterne ac sapienter vsutum esse.

(*q*) Idem Gellius, cuius auctoritate legem, quae non mere naturalis

fit, bono sensu arbitriam vocari in praecedenti nota monuimus, pariter τὸ ποστῖυμ τῶν naturalī opponit: τὸ ἀρbitrarium autem eodem sensu, quos hac voce vtimur, in Plauti scriptis occurrit, vbi arbitrarium dicitur id quod non certum est. (in vernacula lingua, *wilkürlich*.) v. gr. Hoc profecto certum est, non est *arbitrarium*. Sic leges diuinae, quia certae sunt, non erunt hoc sensu arbitrae vocandae.

dere; consideremus, mutatis temporibus mutandas etiam esse leges positivas, quia rationes earum cum momentis vicissitudini subiectis cohaerent: minime autem gentium inde sequi, ut arbitrium imperantis ipsum quoque mutabile sit; quod sane non sine maxima auctoris iniuria de legibus diuinis dixeris. Et quantumuis leges principum binae haud raro prorsus aequipollentes (*ἀδελφοί*) et legislatori ipsi et populo videantur, hoc quidem oritur ex limitata mortalium scientia. Nam dubitari profecto nequit, quin alterutra alteram certo respectu praestet. Summa autem peritia opus est ad discernenda minutissima illa momenta, quibus alterutra alteram praestat. Quapropter in ferendis legibus positivis ne ullam quidem adeoque leuissimam rationem, qua hoc statutum reliquis omnibus praefendum magisque caeteris ad singula momenta consideratione digna accommodatum erat, a DEO neglectam esse, quin Illum potius ea semper, quae pro certis temporibus omni respectu optima essent, constituisse crediderim.

Verum omnino in hac quaestione naturalis finium diuinorum ordo obseruandus est. Scopus enim legum ciuilium fuit inferior ac paene humanus; ritualium, maior; moralium, quae τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου efficiunt, maximus atque vltimus. Hinc lex Mosaica, cuius adminiculo ad praestantiozem et posterioribus demum temporibus conuenientem religionem adoptandam animi formarentur (*r*), comparatiue quidem sequior erat, et tanquam durior describitur: (Gal. III, 23, inprimis Act. XV, 10. (*s*)) attamen, in se spectata, ad perficiendum diuinum consilium (de segregando populo vno et propagandis per hunc oraculis antiquis, quae cum factis recentioribus collata fidem religioni facerent), pulcherrime apta fuit.

Locos

(*r*) ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γενόμενος εἰς Χριστόν, Gal. III, 24.

(*s*) Ζυγὸς, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βυβάσαι.

Locos scripturae sacrae complures, qui sententiam nostram confirmant, iam supra (ad thes. III. V. et VI.) in medium protulimus. Quibus adiungamus DEVT. II, 6-8. vbi *tota* (t) *lex et cuncta* (v) Mosis statuta *institissima* (x) (finibus suis conuenientissima) atque ita adeo comparata fuisse dicuntur, vt ex his tum gentes documentum caperent, quanta praedicanda sit auctoris *sapientia*, tum populus ipse, cui ferebantur, tam diuinis praeceptis instructus reliquos omnes *scientia ac prudentia* longe antecelleret.

In loco ad thesin *stam* citato Psalm. I, 2. volumina ista, nocturna diurnaue manu versanda, ad solum decalogum restringi nequeunt, verum omnino totam legem per Mosen promulgatam, tam civilem et ecclesiasticam, quam moralem respiciunt; forte ne caeteris quidem libris sacris exceptis, quotquot eorum tunc exsarent.

In tabulis noui foederis institutiones Leuiticae τὸ γράμμα (Litera, quae sensu literaliter expressa lex) vocantur, quarum πνεῦμα (mens et consilium seu finis remotior (y) sit doctrina illa gratiosa clarius per Christum reuelata. 2 Cor. III, 6-8. 17. (z). Quodsi *mens* Legislatoris iam antiquitus eo spectauit et hoc in ferendis positius praeceptis inde ab initio *consilium* ipsius fuit, vt, cognitis antea poenis promeritis, tanto maius misericordiae ac condonationis diuinae desiderium excitaretur; videmus sane, *cui bono* ita fecerit, neque amplius dubitabimus, quin singula ista, quantumuis arbitraria nobis videantur, a sapientissimis rationibus originem duxerint. Quid? quod ne eam quidem legem Mosis frequentiora diuortia ciuibus suis permittentis,

quae

(t) ככל התורה הזאת

(v) כל החקים האלה

(x) חקים ומשפטים צריקים

(y) (l'Esprit des Loix.)

(z) ὁ Κύριος τὸ πνεῦμα δεῖν, idem

esse puto, quod Rom. X, 4. τὸ νόμον

μὴ γράσας.

quae alio respectu consilii diuinis aperte contraria sit, temere latam; sed ad ingenia populi refractarii; quam maxime accommodatam esse testatur Christus *Mattb. XIX, 8.* Dandum enim aliquid erat contumaciae (a) Israelitarum tunc temporis; et praestabat a summo iustitiae rigore nonnihil remittere, quam intempestiue multiplicandis interdicit sanctitatem vniuersae legis civilis eluere. Nam quod concessum istud mere civile, neququam morale fuerit, probatione nostra non eget.

Pariter vniuersa christianae religionis institutio, recentissima illa lex DEI positua, ipsa quoque nonnulla praecipiens, quae sola natura duce ignorarentur, *cultus* vocatur *rationalis* (b), i. e. non simpliciter arbitarius, sed ad sapientissimas rationes formatus. *Rom. XII, 1.* (confer comma 2. ad thes. III. explanatum.)

Haud tamen negauerim, ritibus sacris nonnihil admistum esse, quod mere arbitrium omnino sit. Et primum quidem humano arbitrio nonnihil permissum est. v. gr. complicitis, an extensis et sublatis manibus, stans, an genibus flexis preces fundas. Sed totum hoc genus ad ea pertinet, quae, quoniam ista parum definite praescribuntur, minime in censum referri debent. Deinde etiam occurrunt nonnulla, quae, quantumuis per se prorsus arbitraria, expressa imperantis declaratione legis naturam induunt, atque eatenus arbitraria esse definiunt. Verum de eo potius quaesitio erat, num huiusmodi momenta *ἐπιείθερα* legibus diuinis admista praeter omnem rationem, siue ab arcanis supremi Domini consiliis, siue ab Ipsius bonitate subditorumque vtilitate derivatam, nulla alia causa, quam quo ostenderet, sibi facultatem imperandi competere, a DEO praescripta sint. Atqui quum

(a) πρὸς τὴν σιληρονικρίαν ὑμῶν. (b) λογικὴ λατρεία.

quum huic fini assequendo necessaria praecepta suffecissent, adeoque superfluis opus non fuerit, nemo autem prudens absque rationibus certis vnquam agere solet; ne istis quidem praecipendis solo arbitrio aut mero quodam voluntatis ac potentiae absolutae instinctu ductum esse Legislatorem sapientissimum, maximopere contendimus: (vid. thes. III. extrem.) quanquam neque huius loci foret, multis exemplis sententiam comprobare et tanquam vniuersam legem percurrere, neque ipsi nostris viribus tantum arrogamus, vt cuiuslibet instituti positui rationes, absconditas illas sapissime, enodasse nobis videremur. Solummodo illustrationis gratia paucula apponam. Ita v. c. quum genus humanum, inexpertum illud atque incautum, non vi et miraculis ad virtutem cogendum, sed inde ab initio exercitationibus, quae haud adeo arduae essent, paullatim obedientiae iussis diuinis debitae adhaerendum et sic firma demum pietas stabilienda fuerit, quis negabit, DEVM benigne ac paterne cum gente prima egisse, si recens creatis suis, in tanta deliciarum affluentia, fructu vno interdiceret, cuius vetandi plures forsitan causae fuerunt, nobis quidem latentes. Sed hoc loco sufficiat, obseruasse, quam apte Parens indulgentissimus legem omnium primam, et hanc positiuam, ad tenellam innocentium aetatem accommodauerit. Altera lex positua, sabbati sanctitatem inculcans, quam in usum hominum latam esse supra (ad th. V.) verbis Christi comprobauimus, rationes suas manifestas habet. Requies enim interualla ad reparandas vires et ad reficiendum animum erant quam maxime necessaria; quapropter DEVM etiam huic tanquam laeto ac festo diei benedixisse legimus. Et quum eodem tempore mens curis vacua celebrandis sacris apprime idonea esset, isti quoque fini aliud, quod melius respondeat, otium cogitari nequit. Quia ipse numerus septenarius diuini operis suo ordine perfecti memoriam egregie

egregie seruabat. Neque temere ita constitutum credamus, vt dies ab opificio mundi *septimus*, qui Adamo tot opera iam pleno splendore fulgentia contemplaturo *primus* illucesceret, summaque Conditoris reuerentia animum eius affecisset, per totum vitae curriculum angustissimus esset, et tanquam DEO peculiaris ad posteros propagaretur; quemadmodum inde a noua operum diuinorum manifestatione *primus* dies, maiore adeo pietate animos christianorum percellens, ad conseruandam non solum mundi septem periodis exstructi, sed etiam ipso illo die et in vitam reuersi Seruatoris et super discipulos eius effusi Spiritus caelestis memoriam tanto sanctior esse consuevit. Pariter illis temporibus, quum ingenia hominum ad colenda infinitis caerimoniis numina, mirum quantum, prona essent, et vulgo signatibus diis suis se deuouerent, quam maxime consultum fuit noua lege, quae primum amputationem forsitan corpori in istis regionibus salutarem posceret, qua simul ex declaratione diuina rescandae vitiosi sanguinis animique cupidines significarentur; deinde, ad arcendum ab idolatrarum consuetudinibus et conuiuuii populum Iehouae deditum, hinc ritus complures et cibos gentibus superstitiosis gratos interdiceret, hinc epulas sacras et alias multas pietatis exercitationes (c) praeciperet; adeoque tum pristinorum beneficiorum recordationem ac peccatorum expiandorum desiderium, tum amplioris salutis ac gratiae in posterum a Messia impetrandae spem et misericordiae diuinae fiduciam excitaret. In ferendis etiam nouissimis euangelii legibus temporum atque ingeniorum rationem a DEO habitam esse dubitari nequit. Nam ritus illos vniuersis christianis praescriptos ita esse comparatos apparet, vt his solennibus celebrandis tanquam oculis nostris obuenserent caelestia dona, quae cum significantissimis caerimoniis et ad com-

mouen-

(c) Legatur S. V. ERNESTI l. c.

E 2

mouendos pios animi affectus quam maxime idoneis consilio haud absolute arbitrario coniuncta sunt. Et quantum religio christiana, (pereram illa a philosophis, hominem corporis sensuumque expertem sibi fingentibus, reprehensa,) ingeniis ac temporibus indulserit, vel temporaria ista lex ad tempus necessaria Apostolis visa documento est Act. XV, 20. 28. 29. vbi tria praecipuntur per se arbitraria; vnum quanquam sua natura pessimum malum, tamen ex *publica* gentium doctrinam euangelii adoptantium opinione, cui *publice* hoc decreto contradiceretur, humanae imbecillitati ignoscendum. *Rationem* comm. 21. adiectam vides, scilicet, vt ne Iudaeorum animi moribus christianorum offenderentur magisque aduersus religionem sanctissimam exasperarentur.

De legibus his vniuersis, tametsi totum auctoris consilium prosequi mortalibus datum non est, iuro nostro negamus, vllum earum praeceptum a mero arbitrio deriuandum esse, siquidem cuncta haec instituta ad scopos diuinae sapientiae benignissimos assequendos et ad felicitatem hominum promouendam quam maxime accommodata sunt.

THESIS OCTAVA.

Rationes legum diuinarum aliquatenus ab hominibus perspiciuntur.

Legum moralium rationes per se apparent. De civilium statutorum magna parte constat, ea ad soli caelique naturam, populi ingentia ac consuetudines, et reliqua momenta, quae hic in computum veniunt, perquam apta fuisse (*d*). In ritualibus consilium Legislatoris necessitate quadam naturali occultius finesque remotiores fuerunt; hinc

diffici-

(*d*) vid. LOWMAN'S Dissertation on the civil Government of the Hebrews.

difficilior exsistit rationum indagatio. Inuat tamen, nec leue pietatis et obsequii (e) incitamentum est, quam plurimas subinde totius Iuris diuini causas cognoscere (f).

Legum quidem christianarum rationes tam manifestae sunt atque apertae, vt, quicumque serio student vitam ad voluntatis diuinae normam dirigere, sua ipsorum experientia sciant, religionem hanc non posse non a DEO profectam esse (g). *Iob. VII, 17.* Ex commodis igitur, quae legum obseruantia secum fert, aliquatenus persentiscimus, cui bono latae sint; et danda omnino est opera, vt, quoad eius fieri possit, vtilitas praeceptorum a nobis cognoscatur. Vide etiam dictum 1 Tim. I, 8. (ad thes. III. explanatum).

Sed *absconditas* quoque legum diuinarum *rationes perspiciendi* (h) facultas impetrari potest precibus et a DEO petenda est. PSALM, CXIX, 18. *Aperias mihi oculos, vt occultas legis TVAE rationes perspiciam.* Quem locum de tota lege Mosaica, imprimis ecclesiastica illa parte et typica seu mystica intelligendum esse, vel ipsa verba testantur.

THESIS

(e) Confer. PISTORIUS l. c. qui eo liberiolem et ad obsequendum paratiorem existere pietatem ostendit, quo plures legum diuinarum causas perspexeris; et scientiam illam aeternos progressus habituram credit.

(f) Quod multo cum acutius et plerumque feliciter tenuit Cel. MICHAELIS in dem *Mosaïschen Recht*, qui liber in hac quaestione classicus est.

(g) *ἐάν τις θέλη τὸ θελημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσεται περὶ τῆς διακρίσεως, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ.*

(h) *אֲדַרְכֵּם נִסְתָּרוֹת מִפְּלִאטוֹת* propr. *mirabilia* h. l. sunt *occultae* legum rationes. Ita *פְּלִאטוֹת* Pl. CXVIII, 23, de eo dicitur, quod oculis humanis occultum est. Conferatur locus ad th. IX. explicandus Deuter. XX, X, 28.

 THESIS NONA.

Nec tamen illae obstringunt, quatenus rationes earum a nobis intelliguntur, sed quia ab arbitrio Legislatoris pendemus: obediendum igitur est, non quatenus conuenit (), sed quia summus agendorum Arbiter sic voluit, sic iussit.*

Quia DEVS iure suo, et illo optimo quidem, cuncta a se condita ad eos fines, quos sibi in condendo proposuerat, dirigit; sequitur, ut omni modo id, quod *Ipsi* optimum visum est, perficiat. Summum hoc pro lubitu agendi arbitrium (*i*) multis locis scripturae sacrae DEO vindicatur. ex. gr. MATTH. XX, 14. 15. (Ὁὐκ ἔστι μερι; Sic volo. nonne mihi licitum est?) ROM. IX, 21. (ὡὐκ ἔχει ἐξουσίαν; nonne ius (*k*) ei competit?) coll. IESAI. XLV, 9. et 10. Quae quomodo intelligenda sint, iam antea (ad thes. II.) commonstrauimus. Nunc vero ius illud peculiare DEI ad potestatem eius legislatariam applicemus.

Nam vtut sapientissimas Dominum nostrum rationes in legibus suis ferendis secutum, et has rationes a subiectis omnino indagandas esse contendam, tamen vis legum non in eo posita est, quod causas praeceptorum perspicias, sed quod ille, qui iustissimam imperandi facultatem habet, ita iusserit. Iam de humanis adeo legibus id valet, quae non solum iis, qui conscii culpam in se admittunt, poenas infligendas minantur, verum etiam bonis ciuibus indicant, quo facto vel

(*) Alioquin obedientia atque officia humana, quae (quoniam effectus causae suae respondet) naturam legum induunt et certa ac fixa esse debent, forent arbitraria. (*i*) Confer thes. I. (*k*) ita ἐξουσία Ioh. I, 12. Apocal. XXII, 14. ius et facultas.

vel ad stabiliendam vel ad promouendam reipublicae salutem opus sit. Ne quis autem nec imprudens peccaret, aut ignorantiam mali praetereretur, eoue delictum nomine excusaret, quod legis utilitatem minus perspexerit; in omni legislatione ad conciliandam edictis Superiorum auctoritatem necesse erat, ut una illa ratio subditis sufficeret et instar multarum esset, *Dominum ita velle*: tantoque magis in sola Legislatoris voluntate acquiescendum erit, quo certius de prudentia ac benignitate ipsius constat.

Quodsi de institutis humanis haec valent, quanto potius supremus rerum vniuersarum Auctor atque Arbiter, cui vitam et omne bonum debemus, a peculiaribus suis seruis, qui toti ab eo pendent, obedientiam poscet ob hanc solam causam, quia ipse ita vult, ita iubet? Hinc videas illum non solum in ferendis legibus se gerere tanquam Dominum absolutissimum, pro auctoritate iubentem, et si quis dicto audiens non sit, atrocissimas poenas minantem; Exod. XX, 2. 5. verum etiam legem suam expressis verbis *ad hunc finem* praescribere, non quo rationes eius subditis innotescerent, sed ut praeceptis ipsius singulis fides atque *obedientia* praestaretur. DEUT. XXIX, 28. vbi DEVS legibus Mosaicis dicitur *arcana sua consilia* (הנסתרות) patefecisse, quae, *quamuis mentem eorum populus non vndique perspiciat, tamen obseruanda sunt* (l). Itaque *penes DEVM quidem* (ליהוה) verissime absconditae latent rationes sapientissimae, subditis autem *illud unum* studendum est, ut *imperia* Domini sedulo *peragant*. Conf. Deut. XXXII, 46. Mandata DEI attentis animis consideranda et liberi ad legem instituendi sunt *ob hanc causam, ut praecepta diuina obseruentur ac perpetrentur* (m).

(l) לעשות את כל דברי התורה הזאת
(m) לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת

TANTVM EST.

[The text on this page is extremely faint and illegible due to fading and bleed-through from the reverse side. It appears to be a dense block of text, possibly a list or a detailed account.]

Göttingen, Diss., 1775-76

ULB Halle 3
005 301 432

5b.

G.H. num. 48.

1775,9 9

DISSERTATIO INAUGURALIS
 THETICO - BIBLICA
 DE
LEGIBVS DIVINIS
HAVDQVAQVAM ARBITRARIIS

QVAM
 CONSENTIENTE
 VENERABILI THEOLOGOR. GOETTINGENSIVM
 ORDINE,
 AD OBTINENDAM
DOCTORIS THEOLOGIAE DIGNITATEM,
 ERVDITORVM IVDICIIS

SVBMITTIT
IOHANNES CASPAR VELTHVSEN,
 PROF. TH. ORD. IN ACADEM. KILON.
 DESIGNATVS.

GOTTINGAE
 LITTERIS FRIEDER. ANDR. ROSENVSCH
 ACADEMIAE TYPOGRAPHI. MDCCCLXXV.

